INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA YALMNING XARAJATLARGA KO'RA TARKIBI TAHLILI

Iskandarov Bekzod Abdijalilovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasi katta o'qituvchisi
Axmatov Azizbek
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
Igamov Hasan Shuxrat o'g'li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida yalpi ichki mahsulotning (YaIM) xarajatlarga ko‘ra tarkibi chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida YaIMning asosiy komponentlari — yakuniy iste’mol xarajatlari, yalpi investitsiyalar, davlat xarajatlari hamda sof eksport ko‘rsatkichlarining o‘zaro nisbatlari va ularning iqtisodiy o‘sishga ta’siri o‘rganiladi. Shuningdek, so‘nggi yillardagi makroiqtisodiy o‘zgarishlar fonida ushbu tarkibiy qismlarning dinamikasi va strukturaviy siljishlari baholanadi. Tahlil natijalari asosida O‘zbekiston iqtisodiyotida ichki talab va tashqi savdo omillarining roli ochib berilib, YaIM tarkibini optimallashtirishga doir ilmiy asoslangan xulosalar shakllantiriladi. Mazkur tadqiqot mamlakat iqtisodiy siyosatini takomillashtirish va barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash nuqtai nazaridan muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: Yalpi ichki mahsulot, xarajatlar usuli, yakuniy iste’mol, investitsiyalar, davlat xarajatlari, sof eksport, iqtisodiy o‘sish, makroiqtisodiy tahlil, tarkibiy o‘zgarishlar, iqtisodiy siyosat

Kirish. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda yalpi ichki mahsulot (YaIM) mamlakat iqtisodiy rivojlanishining eng muhim ko‘rsatkichlaridan biri sifatida qaraladi. Ayniqsa, YaIMning xarajatlarga ko‘ra tarkibini tahlil qilish iqtisodiy o‘sish manbalari, ichki talab va tashqi omillarning o‘zaro ta’sirini chuqurroq anglash imkonini beradi. Ushbu yondashuv orqali iqtisodiyotda iste’mol, investitsiya, davlat xarajatlari va sof eksport o‘rtasidagi nisbatlar aniqlanib, ularning makroiqtisodiy barqarorlikka ta’siri baholanadi.

O‘zbekiston Respublikasida so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, tashqi savdo liberallashuvi va investitsion muhitning yaxshilanishi YaIM tarkibida sezilarli strukturaviy o‘zgarishlarga olib kelmoqda. Xususan, ichki iste’molning o‘sishi, davlat xarajatlarining iqtisodiy faollikni qo‘llab-quvvatlashdagi roli hamda eksport-import operatsiyalaridagi dinamik o‘zgarishlar mamlakat iqtisodiyotining yangi rivojlanish bosqichiga o‘tayotganini ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan, YaIMning xarajatlarga ko‘ra tarkibini tizimli tahlil qilish dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi O‘zbekiston Respublikasida YaIMning xarajatlarga asoslangan tarkibini tahlil qilish, uning asosiy komponentlari o‘rtasidagi nisbatlarni aniqlash hamda ularning iqtisodiy o‘sishga ta’sirini baholashdan iborat. Tadqiqot davomida statistik ma’lumotlarni tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish usullaridan foydalaniladi. Olingan

natijalar asosida iqtisodiy siyosatni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy xulosalar ishlab chiqiladi.

Asosiy qism. Yalpi ichki mahsulotni xarajatlarga ko‘ra hisoblash usuli iqtisodiyotdagi yakuniy talabni ifodalovchi asosiy yondashuvlardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra YaIM to‘rtta asosiy komponent yig‘indisidan iborat: yakuniy iste’mol xarajatlari (C), yalpi investitsiyalar (I), davlat xarajatlari (G) hamda sof eksport (NX). Ushbu tarkibiy qismlar iqtisodiyotning ichki va tashqi muvozanatini, shuningdek, iqtisodiy o‘sish manbalarini belgilab beradi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida so‘nggi yillarda yakuniy iste’mol xarajatlari YaIM tarkibida eng katta ulushni egallab kelmoqda. Bu holat aholining daromadlari o‘sishi, iste’mol bozorining kengayishi hamda xizmatlar sohasining rivojlanishi bilan izohlanadi. Iste’mol xarajatlarining yuqori ulushi iqtisodiy faollikni qisqa muddatda qo‘llab-quvvatlasa-da, uzoq muddatli barqaror o‘sish uchun ishlab chiqarish va investitsiya omillarining yetarli darajada rivojlangan bo‘lishi muhim hisoblanadi.

Yalpi investitsiyalar YaIMning eng muhim o‘sish drayverlaridan biri sifatida qaraladi. O‘zbekistonda investitsion faollikning oshishi, ayniqsa, sanoat, qurilish va infratuzilma sohalarida yaqqol sezilmoqda. Davlat tomonidan yaratilayotgan qulay investitsiya muhiti, erkin iqtisodiy zonalar va xorijiy kapital oqimining ortishi investitsiyalar hajmini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, investitsiyalarning YaIM tarkibidagi ulushi barqaror o‘sish tendensiyasini ko‘rsatsa-da, u hali ham rivojlangan iqtisodiyotlarga nisbatan sezilarli darajada past bo‘lib qolmoqda. Bu esa ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish va texnologik modernizatsiyani jadallashtirish zaruratini ko‘rsatadi.

Davlat xarajatlari iqtisodiyotda barqarorlikni ta’minlovchi va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlovchi muhim instrument hisoblanadi. O‘zbekistonda davlat xarajatlari asosan infratuzilma loyihalari, ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy himoya tizimiga yo‘naltirilmoqda. Bu esa qisqa muddatda iqtisodiy faollikni oshirsa-da, uzoq muddatda inson kapitalining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, davlat xarajatlarining samaradorligi va ularning fiskal barqarorlikka ta’siri doimiy nazoratni talab etadi.

Sof eksport esa YaIMning tashqi sektor bilan bog‘liq eng muhim komponenti hisoblanadi. O‘zbekiston iqtisodiyotida importning eksportga nisbatan yuqoriligi natijasida sof eksport ko‘rsatkichi ko‘pincha manfiy bo‘lib kelmoqda. Bu holat mamlakatning xomashyo eksportiga qaramligi va yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ulushining yetarli emasligi bilan bog‘liq. Shu sababli, eksport tarkibini diversifikatsiya qilish, sanoat mahsulotlari va tayyor mahsulotlar ulushini oshirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, YaIMning xarajatlarga ko‘ra tarkibi O‘zbekiston iqtisodiyotida ichki talabning ustunligini va investitsiya hamda tashqi savdo komponentlarining nisbatan pastroq ulushga ega ekanligini ko‘rsatadi. Bu esa iqtisodiy siyosatda ishlab chiqarish bazasini kengaytirish, eksport salohiyatini oshirish va investitsion muhitni yanada chuqurlashtirish zarurligini anglatadi. Tarkibiy balansni yaxshilash orqali iqtisodiy o‘sishning sifatini oshirish va uning barqarorligini ta’minlash mumkin bo‘ladi.

ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index:* *google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

Xulosa. O‘zbekiston Respublikasida YaIMning xarajatlarga ko‘ra tarkibini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy o‘sish asosan yakuniy iste’mol xarajatlariga tayanmoqda, bu esa qisqa muddatli barqarorlikni ta’minlasa-da, uzoq muddatli rivojlanish uchun yetarli emas. Shu bois iqtisodiyotda investitsiyalar ulushini oshirish va ularning sifatini yaxshilash eng muhim yo‘nalishlardan biri bo‘lib qolmoqda. Xususan, ishlab chiqarishga yo‘naltirilgan, yuqori texnologiyali va qo‘shilgan qiymati yuqori bo‘lgan tarmoqlarga investitsiyalarni jalb etish orqali iqtisodiy o‘sishning barqaror va sifatli modelini shakllantirish mumkin. Davlat xarajatlari esa ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynash bilan birga, ularning samaradorligini oshirish va resurslardan oqilona foydalanish talab etiladi, chunki ortiqcha fiskal yuk uzoq muddatda makroiqtisodiy muvozanatga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Sof eksport bo‘yicha esa mavjud salbiy tendensiyalarni kamaytirish uchun eksport tarkibini diversifikatsiya qilish, xomashyo eksportidan tayyor mahsulot eksportiga o‘tish va mahalliy ishlab chiqaruvchilarning xalqaro bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Shu bilan birga, import o‘rnini bosuvchi ishlab chiqarishni rivojlantirish ichki iqtisodiy mustaqillikni kuchaytiradi va tashqi savdo balansini yaxshilashga xizmat qiladi. Umuman olganda, YaIM tarkibida muvozanatni ta’minlash uchun davlat iqtisodiy siyosati iste’molga emas, balki investitsiya va eksportga yo‘naltirilgan modelni kuchaytirishi lozim, chunki aynan shu yondashuv uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhamedov, A. E., & Xolmominov, Sh. R. (2005). O‘zbekiston milliy iqtisodiyoti. Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti.
2. To‘xliyev, N., Xolmatov, N., Ermamatov, Sh., & Haqberdiyev, Q. (2018). O‘zbekiston iqtisodiyoti. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimi nashriyoti.
3. Shodmonov, Sh. Sh. (2010). Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent: Iqtisod-moliya nashriyoti.
4. Qobilov, Sh. R. (2013). Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi nashriyoti.
5. Mamedov, X., Muminov, N., Umarov, A., & Ismailov, A. (2022). Iqtisodiyot nazariyasi (II tom). Toshkent: Bookmany print.